

SOMLAI PÉTER

Katonai szempontból teljes sikert ért el a NATO Jugoszlávia ellen: a szerbek hadserege és milíciái vereséget szenvedtek, kénytelenek kivonulni Koszovóból, ahová visszatérhettek az elűzött albánok. Az emberi jogok egyetemes szempontjából mégis sikertelen volt a NATO beavatkozása, mert újból csak etnikai tisztogatáshoz vezetett. Hamarosan alig maradnak szerbek Koszovóban, ahogyan Horvátországban sem sokan maradtak, s ahogyan elmenekültek az egykori Bosznia-Hercegovina horvát, illetve bosnyák uralom alatt álló részeiből is. A NATO tehát erősebb volt az egyik nacionalista hatalomnál, s feltehetően erősebb is marad bármelyik nacionalista hatalomnál. De sem a NATO, sem más nemzetközi szervezet nem tud úrrá lenni azokon a politikai erőken, melyek szerte a világon a másfajta etnikumú, nemzetű, vallású népek alávetésére és beolvasztására, illetve területi elkülönítésére irányulnak.

Miért van ez így? A legtöbb magyarázat a kollektív identitást és integrációt formáló kulturális erökre, a nyelvre, a vallásra és a közös hagyományokra

hivatkozik. A fő érv úgy szól, hogy ezek a tényezők erősebben motiválják az emberek döntéseit és cselekvéseit, mint az emberi jogok elvei, illetve az egyetemes humanizmus eszméi. Tekintsük példaként Boszniát! Itt évtizedekig békésen éltek egymással különböző származású emberek.

S ez nemcsak a diktatúra teremtette politikai látszat volt. A vegyes házasságok rendkívül magas aránya (Petrovic, 1985) bizonyította a népesség magas szociális integrációját. De még a békés integráció is felbomlott, s lett belőle véres (etnikai? nemzeti? felekezeti-közi?) háború, melynek során még családtagok és rokonok is egymást gyilkolták halomra.

Nem tudom, milyen tanulságokat vonjunk le ezekből a fejleményekből az emberiség és az emberi jogok jövőjére. De az itt következő írásban megpróbálok kibontani e kérdés néhány szálát. Ehhez két, egymással élesen szembenálló érvrendszert fogok felhasználni. (Terjedelmi okok miatt igen röviden, tézisszerűen fogom ezeket összefoglalni). Előbb S. P. Huntington koncepcióját, amely távolságtartást tanácsol a Nyugatnak más kultúrák - szerinte elkerülhetetlen - konfliktusaitól, utána pedig J. Habermásét, amely a „világpolgári jog” jelenkori kibontakozását foglalja magában. E két álláspont szembeállítása segíthet elhelyezni kérdéseinket azokba a keretekbe, amelyeket a legutóbbi idők világtörténelme ácsolt az emberi jogok köré.

Híres könyvében S. P. Huntington azt állítja, hogy a hidegháború befejeződése után „... a nagyhatalmak versengését a civilizációk küzdelme váltja fel.” (Huntington, 1998: 24. old.) Emberek csoportjai csak ellenségeik által tudják meghatározni önmagukat. Ez az „identitáspolitika” lényege. „A modern világban pedig az 'ők' megjelölés egyre inkább a más civilizációhoz tartozó emberekre vonatkozik.” (Huntington, 1998: 204-205. old.)

Az érvelés úgy folytatódik, hogy egyik civilizációnak, így a Nyugatnak sincs joga arra, hogy előírja az egyedül helyes jogokat és erkölcsöt. Márpedig az emberi jogok és az egyetemes civilizáció eszméi a Nyugat konstrukciói. Ezeket tehát nem szabad erőszakkal számon kérni másokon, hiszen „...ami univerzalizmusként tűnik fel a Nyugatnak, az imperializmus a többiek szemében.” (Huntington, 1998: 300. o.) Legtanácsosabb a „*IEben und IEben lassen*” óliberális szabálya a nemzetközi életben. Ennek megfelelően tanácsolja S. Huntington a nyugati kereszténység civilizációjához tartozó államoknak, s főként közülük a legerősebbnek, az USA-nak azt, hogy ne avatkozzanak mások konfliktusaiba.

Ez relativista koncepció és realistának tűnik első látásra, mert egybevág az identitáspolitika alapelveivel. Nem számol azonban a jelenkori történelem más irányú tendenciáival, azokkal a tényezőkkel, melyek egyre inkább növelik a különböző régiók és népek egymásra utaltságát. A mai civilizációk egymással összemérhetetlen világát fokozott mértékben egyesítik a világpiacon a modern tudomány és technika globális erői, nemzetközi sztenderdjei és multinacionális szervezetei. A globalizáció nem új tendencia, de új az, ahogyan az emberiség egyre inkább felismeri és tudomásul veszi a technikai és gazdasági folyamatok, kulturális jelenségek határokon átnyúló összefüggéseit. Nemcsak a nagy cégek, gazdasági szervezetek válnak transznacionálissá, hanem ismertté, köztudottá válnak azok a globális összefüggések is, melyek átjárják modern „életvilágunk”-at szaktudásunktól kezdve háztartási eszközeinken keresztül a futball-világbajnokságról vagy az amerikai elnök megválasztásáról szóló tv-műsorokig.

Ezekről a tényezőktől jórészt elvonatkoztat S. Huntington. Csak a partikularista ellenerőkkel számol, s ezért nem is lehet az ő elméletének keretei között felvetni azokat a kérdéseket, melyek a globalizáció és a nemzetközi jog közötti összefüggésekre vonatkoznak. Mindezt figyelmen kívül kell hagynia ahhoz, hogy a civilizációk különbségeiből szükségszerű szembenállásukra következtethessen, abból pedig levezesse a be nem avatkozás követelményét. Ezért hangoztatja: nem a Nyugat dolga az, hogy más civilizációkhoz tartozó országokban fegyveres úton kényszerítse ki az emberi jogok érvényesítését.

J. Habermas viszont egy új nemzetköziség alapelveként fogalmazta meg ezt a követelményt (Habermas, 1998). Humanista koncepciója utópikus, de az egyetemesség új tudatosságát kapcsolja egybe a klasszikus alapelvekkel. Szerinte azért kell továbbfejleszteni a nemzetközi jogintézményeket, mert a meglévő szervezetek (főként az ENSZ és szakosított szervezetei) rendkívül kezdetlegesek, s messze elmaradnak korunk gazdasági, kulturális és politikai követelményeitől. Hatókörük meg sem közelíti például a multinacionális cégek világgazdasági tevékenységének, a nemzetközi pénzmozgások forgalmának, vagy a tájékoztatás, a technológia, a kommunikáció globalizációjának szintjét. Ezért javasolja például a Biztonsági Tanács szervezeti továbbfejlesztését és az ENSZ-közgyűlés kiegészítését egy második „házzal”, továbbá állandóan működő nemzetközi büntetőbíráskodás felállítását.

A nemzetközi jog kiszélesítésének fő akadályát az államok szuverenitás-igénye jelenti. Csakhogy a szu-

A nemzetközi jog kiszélesítésének fő akadályát az államok szuverenitás-igénye jelenti. Csakhogy a szu-

verenitást amúgy is alássa a globalizáció. így azután még inkább szükség van J. Habermas szerint az emberi jogokért kiálló nemzetközi civil szervezetek és mozgalmak, nem-kormányzati szervezetek (NGO) fokozott szerepvállalására. Ezekben az államok határain túlterjedő, a politikusokat globális cselekvésre kényszerítő civil társadalmakban és kozmopolita közvéleményben látja kialakulni a világpolgári szolidaritást.

Erről van szó? A világpolgári szolidaritás kezdeményei valóban áthatják a környezetvédelemben, a nők és a kisebbségek védelmében, a fogyasztók és a fiatalok érdekképviselésében fellépő új mozgalmakat. De nem látunk-e erősebb ellentendenciákat? Amíg a „partikularista” mozgalmakat S. Huntington a kor parancsaként részletezi, addig J. Habermas alig foglalkozik ezekkel. Pedig 120 éve, a német és olasz egyesség kivívása óta soha nem létezett annyi állam Európában, mint manapság, s ez elsősorban a nemzeti és nemzetiségi autonómiát követelő közép- és kelet-európai mozgalmak megerősödésének és sikerének tudható be. Nehéz lenne összemérni, mekkora erővel alakítják univerzalista tényezők és mekkorával partikularista mozgalmak a jelenkor - Habermas által „poszt-nemzeti”-nek nevezett - történelmét. De nem hiszem, hogy a világpolgári szolidaritást hirdető civil szervezeteknél kisebb hatással formálnák a közvéleményt azok az irányzatok, melyek a nemzeti, valósi és etnikai identitás megőrzését célozzák.

J. Habermas a globalizációs folyamatokra reagál. Ezek a tendenciák azonban nem ugyanabba az irányba mutatnak, mint a kozmopolitizmus eszméi. Igaz ugyan, hogy például a modern kommunikációs technikák, a műholdas televízió-műsorok és az internet segítette felszámolni a helyi, nemzeti, vallási korlátoltság régi formáit, de mi került ezek helyébe? Ráismerhetünk-e a világpolgárság humanista eszméire a „Dallas” vagy a „CNN” univerzalizmusában? Kezdeményeit sem látni egy új világgazdasági rendszernek, mely nem növeli majd sem a szegénységet, sem a környezeti veszélyeket. Vajon nem inkább azoknak van igazuk, akik szerint „túlálmodta” az emberiség a világpolgárságot, mert időközben a globalizációból lett valóság? (Coulmas, 1997: 99). S teremthet-e igazságot a nemzetközi jog a jelenkor igazságtalan globális világrendjében?

Jugoszlávia bombázásával a NATO megsértette az ENSZ alapokmányát. A világpolgári szolidaritás hívei közül sokan mégis helyeselték a bombázást, az emberi jogok általánosabb érvényű parancsára hivatkozva. Például Nadas Péter, aki szerint a NATO „... stratégiája öntudatlanul követte az emberi együttélés állandó humanizációjára vonatkozó kulturális tradíció belső parancsát.” (Nadas, 1999: 4). Az „együttélést”? Kikényszeríthetők bombázással

az együttélés humánusabb mintái? Koszovóban megint nem az együttélés humanizációjáról van szó. A NATO győzelme sokkal inkább a különélés kényszerét fokozta.

Filozófus elődjeihez, a szofistákhoz és főként I. Kant gondolataihoz kapcsolódva J. Habermas az erkölcsi univerzalizmusra alapozza a világpolgárság eszméjét. O azonban úgy látja, hogy ezt az eszmét a jelenkori jogfejlődés is alátámasztja. Ez a fejlődés szerinte „... az államok által klasszikusan értelmezett nemzetközi jogtól egy világpolgári társadalom kozmopolita jogához vezet” (Habermas, 1999). De milyen tapasztalatokkal valószínűsíthető ez az állítás? S hol találjuk nyomait ennek az útnak a jogok érvényesítésének világában?

IRODALOM

- Coulmas, Peter (1997) Der Traum vom Weltbürger ist ausgetraumt. Globalisierung anstelle von Kosmopolitismus. Europäische Rundschau 25. Nr. 4. 95-104. o.
- Habermas, Jürgen (1998) Die postnationale Konstellation. Politische Essays - Suhrkamp
- Habermas, Jürgen (1999) Háború a jog és erkölcs határán - Élet és Irodalom, július 2, 4. o.
- Huntington, Samuel P. (1998) A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása - Bp. Európa.
- Nadas Péter (1999) A világpolgár és a kecskebak - Élet és Irodalom, június 18, 3-4. o.
- Petrovic, Ruza (1985) Etnicki mesoviti brakovi u Jugoslaviji („Ethnically mixed marriage in Yugoslavia”) - Belgrád: Institut za socioloska istrazivanja Filozofskogo fakulteta u Beogradu - Idézi: Maja Korac, Representation of mass rape in ethnic-conflicts in what was Yugoslavia - „Sociologija”, Vol. XXXVI, No. 4, 495-514. o., October-December, 1994